

«Ο Κάφκα είναι συνοδοι πόρος μας»

**Βασιλική Τζεβελέκου,
27.03.26**

Ο σκηνοθέτης, που ανέλαβε να μεταφέρει στη σκηνή της ΕΛΣ τον «καρναβαλικό ξεσηκωμό που φέρει η "Γιοζεφίνε" σ' έναν δυστοπικό κόσμο», έχει εντρυφήσει μαζί με την Ομάδα Σημείο Μηδέν στο καφκικό σύμπαν, αλλά και στην πολιτική σκέψη που του επιτρέπει να παρατηρεί πως σήμερα «η εποχή μας είναι βαθιά τραγική, γεμάτη αντιφάσεις. Βαδίζουμε στο χείλος της αβύσσου»

Σε πανελλήνια πρώτη ανεβαίνει απόψε στην Εναλλακτική Σκηνή της Εθνικής Λυρικής Σκηνής το τελευταίο διήγημα του Φραντς Κάφκα, «Γιοζεφίνε η αιιδός ή Ο λαός των ποντικιών» (1924). Η νέα παραγωγή μεταφέρει το κοινό στον αλλόκοτο και ποιητικό κόσμο του Φραντς Κάφκα, σ' ένα άχρονο και άτοπο δυστοπικό περιβάλλον όπου ο αγώνας για επιβίωση επισκιάζει τα πάντα, ακόμα και την παιδική ηλικία. Η ομορφιά, η απλότητα, η χαρά, το γέλιο, η αθωότητα, η άλλη ματιά στη ζωή μαζί με την τέχνη, τη μουσική και το τραγούδι έχουν διαγραφεί από τις ζωές των... ποντικιών, καθώς η ιστορία εκτυλίσσεται σε μια κοινότητα ποντικιών και επικεντρώνεται στη Γιοζεφίνε, την ποντικίνα που πιστεύει ότι διαθέτει μια μοναδική φωνή. Όλες οι υπαρξιακές αγωνίες και οι ανησυχίες που διαπνέουν συνολικά το έργο του Κάφκα συμπυκνώνονται στις λιγοστές σελίδες του διηγήματος που ο συγγραφέας έγραψε προς το τέλος της ζωής του μαζί με άλλα διηγήματα.

Η μουσικοθεατρική παράσταση ανεβαίνει με τη συμμετοχή ηθοποιών της Ομάδας Σημείο Μηδέν και μουσικών του συνόλου σύγχρονης μουσικής Ergon Ensemble. Τη μουσική σύνδεση υπογράφει ο διακεκριμένος συνθέτης Χαράλαμπος Γωγιός και τη σκηνοθεσία ο Σάββας Στρούμπος, από τους σημαντικότερους της γενιάς του, ο οποίος έχει βαθιά εξοικείωση με το καφκικό έργο. Ο Κάφκα αποτελεί βασικό πεδίο έρευνας για τον ίδιο και την εργαστηριακή θεατρική Ομάδα Σημείο Μηδέν που ίδρυσε και σκηνοθετεί. Ξεκίνησαν με τη «Σωφρονιστική αποικία» (2009) και

ακολούθησαν η «Μεταμόρφωση» (2012), τα «Θραύσματα από τον Κάφκα» (2018) και η «Αναφορά για μια ακαδημία» (2021).

Στη συνέντευξη που ακολουθεί ο Σάββας Στρούμπος μάς μιλάει για τη σχέση του με τον Κάφκα και γιατί εκατό χρόνια μετά τον θάνατό του θεωρείται σύγχρονος, για τη νέα παράσταση, για τον δάσκαλό του Θεόδωρο Τερζόπουλο και για τη «βαθιά τραγική και γεμάτη αντιφάσεις εποχή μας».

• Ποια ήταν η πρώτη επαφή σας με το έργο του Κάφκα ως αναγνώστη και τι θυμάστε πιο έντονα; Ποιο στοιχείο του σας άγγιξε (καθόρισε) από εκείνο το πρώτο ανάγνωσμα; Και ποια σχέση δημιουργήσατε έκτοτε μαζί του;

Η πρώτη σχέση με το έργο του Κάφκα ήταν όταν διάβασα τη «Σωφρονιστική αποικία» το 2008. Είχα ήδη στο σπίτι μια αφίσα εικαστικής εγκατάστασης επηρεασμένη από το διήγημα, δώρο της αγαπημένης μου Σοφίας Μιχοπούλου, θεμέλιο του Θεάτρου Αττις. Καθώς το διάβαζα, είχα έντονα συναισθήματα αλλά και πολλές σκέψεις που ακουμπούσαν στις αγωνίες μου, τόσο τις καλλιτεχνικές όσο και τις πολιτικές, τις υπαρξιακές, τις ανθρώπινες. Η λειτουργία της εγγραφής στο σώμα, μέχρι θανάτου και εν αγνοία του κατάδικου, του νόμου που παραβιάστηκε, θα είναι για μένα πάντα ένα σοκ. Αυτή η ανάγνωση ενεργοποίησε την επιθυμία μου να δημιουργήσω μια παράσταση της «Σωφρονιστικής αποικίας». Αυτή ήταν η εναρκτήρια πράξη της Ομάδας Σημείο Μηδέν τον Φεβρουάριο του 2009. Εκτοτε ο Κάφκα είναι συνοδοιπόρος μας.

• Τα βιβλία του Κάφκα γνωρίζουν συνεχείς επανεκδόσεις στη χώρα μας και μια νέα γενιά αναγνωστών προστίθεται στους θαυμαστές του. Πού οφείλεται, θεωρείτε, το γεγονός ότι αναγνωρίζεται ως σύγχρονός μας, έναν αιώνα μετά τον θάνατό του;

Πιστεύω ότι ο Κάφκα διαθέτει μια οικουμενικότητα ως συγγραφέας. Παρ' όλο που ο ίδιος εκκινεί από το τραγικά άλυτο ως τις μέρες μας εβραϊκό ζήτημα ή από το ζοφερό οικογενειακό και εργασιακό του περιβάλλον, ο τρόπος που πραγματεύεται το υλικό του σύντομα μετατρέπει το προσωπικό βίωμα σε οικουμενικό ζήτημα, με τρόπο που το κάθε άτομο βρίσκει μια σχέση με τον κόσμο του. Σε ό,τι με αφορά, ακολουθώ τον Κάφκα όταν ισχυρίζεται ότι «δεν είμαι τίποτα άλλο από λογοτεχνία». Με

άλλα λόγια, μπορεί να χρειαζόμαστε τα «εργαλεία» της ψυχανάλυσης, της φιλοσοφίας, της κριτικής θεωρίας κ.λπ. για να εμβαθύνουμε στο έργο του, ωστόσο το κέντρο της πρόσληψής μας πρέπει να είναι το ίδιο του το έργο ως έργο τέχνης.

• **Το ανθρωπομορφικό/ζωομορφικό στοιχείο, που κυριαρχεί σε πολλά πεζογραφήματα του Κάφκα, υπάρχει και στο διήγημα «Γιοζεφίνε η αιτιόσ ή Ο λαός των ποντικιών». Η Γιοζεφίνε όντως τραγουδάει ή το τραγούδι της είναι ένα είδος σιωπής;**

Ο ζωομορφισμός αποτελεί ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά στον κόσμο του Φραντς Κάφκα. Το τεράστιο, απεχθές ζώο Γκρέγκορ Σάμσα, ο ανδρόγυνος πιθηκάνθρωπος Ρότπετερ, η ποντικίνα Γιοζεφίνε είναι μόνο κάποιες από τις μορφές αυτού του ανοίκειου κόσμου. Η απρόβλεπτη στροφή του συγγραφέα προς το πεδίο του ζωικού και του ζωώδους αποτελεί μια κίνηση τολμηρού παραξενίσματος απέναντι στα υλικά με τα οποία καταπιάνεται. Αποτελεί τον δικό του ποιητικό τρόπο να αποκαλύψει τις αγωνίες του για την ανθρώπινη κατάσταση σε έναν κόσμο χωρίς καρδιά και πνεύμα, όπου το ανθρώπινο μέσα στον άνθρωπο κατακρημνίζεται στους βάλτους της αλλοτρίωσης και της ταπείνωσης.

Ο λαός των ποντικιών, για παράδειγμα, δεν διαθέτει πλέον παιδική ηλικία, στερείται την αίσθηση της μουσικότητας, δεν μπορεί να φτιάξει ιστορία. Είναι φοβερό: ένας κόσμος χωρίς παιδικότητα, μουσικότητα και ιστορικότητα. Οι καταστροφές που απεργάζεται το υπάρχον έρχονται από το μέλλον, αλλά κάνουν απειλητική την παρουσία τους στο διαρκές παρόν. Μέσα σε αυτόν τον λαβύρινθο η τέχνη εκπέμπει τα δικά της μηνύματα κινδύνου. Κάτι τέτοιο κάνει η Γιοζεφίνε. Την αισθάνομαι όχι μόνο ως πρόσωπο αλλά και ως κατάσταση, ως βίωμα, ως συμβάν, όπως το «Ντουέντε» του Λόρκα ή το διονυσιακό στοιχείο των αρχαίων Ελλήνων.

Γιοζεφίνε, ένας «αλλόκοτος Διόνυσος»

• **Αλληγορικό έργο, γράφτηκε μεταξύ του 1913 και του 1920 μαζί με άλλα, άγνωστα εν πολλοίς πεζά του. Έναν αιώνα μετά, ποιο είναι εκείνο το στοιχείο που το διατηρεί επίκαιρο;**

Σε συνέχεια των παραπάνω, βλέπω τη Γιοζεφίνε σαν έναν αλλόκοτο Διόνυσο, που προσπαθεί με τα δικά της καλλιτεχνικά μέσα να επανενεργοποιήσει τα θεμελιώδη στοιχεία της ανθρωπότητας που έχουν χαθεί από τον λαό των ποντικοποιημένων ανθρώπων. Μπορούμε να πούμε

ότι δημιουργεί ξεσηκωτικά happenings που θυμίζουν τις δράσεις των σουρεαλιστών για να επιτελέσει μια εξέγερση του σώματος και του πνεύματος, για να διατηρήσει τη σπίθα της ζωής αναμμένη μέσα στη δυστοπία του κόσμου των υπονόμων. Δεν ξέρω αν υπάρχει κάτι πιο επίκαιρο σήμερα.

• Τόσο εσείς όσο και οι ηθοποιοί της Ομάδας Σημείο Μηδέν έχετε βαθιά εξουκείωση με το έργο του Κάφκα. Αυτό είναι το τέταρτο έργο του που ανεβάζετε. Μιλήστε μας λίγο για την προσέγγισή σας. Υπήρξε κάτι που σας δυσκόλεψε περισσότερο από τις άλλες φορές; Πώς νιώθετε με το έργο του Κάφκα συνολικά;

Για μένα ο Κάφκα ανήκει σε μια παράξενη οικογένεια των τραγικών του 20ού αιώνα. Στους κόλπους αυτής της «οικογένειας» βλέπω επίσης τον Σάμιουελ Μπέκετ και τον Χάινερ Μίλερ. Τελείως διαφορετικοί μεταξύ τους από κάθε άποψη. Ωστόσο τους συνδέει κάτι πυρηνικό: αισθάνονται το τραγικό αδιέξοδο της ανθρώπινης κατάστασης μέσα στην ιστορία. Η αίσθηση αυτή ενεργοποιεί την αγωνία και τη δημιουργικότητά τους. Όταν εκφράζονται το κάνουν με όρους «αντι-τραγικούς», περισσότερο σαρκαστικούς, ακόμα και καρναβαλικούς, όπως πιστεύω ότι συμβαίνει στην περίπτωση του Κάφκα. Από αυτή την αντίληψη εκκινεί και το σκεπτικό της παράστασής μας: ένας κόσμος δυστοπικός στον οποίο η Γιοζεφίνε φέρει έναν καρναβαλικό ξεσηκωμό. Αυτή καθεαυτή η προσέγγιση είναι εξαιρετικά απαιτητική.

Νέα προτάγματα χειραφέτησης

• Η αλληγορία βρίσκεται στον πυρήνα του έργου. Η υποταγή, η σιωπή, η λήθη είναι ζητούμενα σήμερα στις σύγχρονες κοινωνίες μας και πώς αποτιμάτε τη διεθνή ασταθή πολιτική κατάσταση;

Πιστεύω ότι ο Κάφκα, ως πολύ ευαίσθητος δέκτης των δονήσεων των καιρών, αισθάνεται τις τάσεις της εποχής του και τις αποκαλύπτει στο έργο του με τρόπο ριζικά αρνητικό, σαρκαστικό, κριτικό. Γι' αυτό μιλάμε για το ζήτημα της απο-ανθρωποποίησης (ποντικοποίηση στην περίπτωση της «Γιοζεφίνε»). Όταν το ανθρώπινο μέσα στον άνθρωπο διακυβεύεται και κινδυνεύει, ο καλλιτέχνης δονείται σύγκορμος και, με τον τρόπο του, δρα. Η εποχή μας είναι βαθιά τραγική, γεμάτη αντιφάσεις, αισθάνομαι ότι βαδίζουμε στο χείλος της αβύσσου. Μπορούν να υπάρξουν νέα προτάγματα ατομικής και συλλογικής χειραφέτησης; Αυτό είναι το ζήτημα και είναι μεγάλο.

• Πώς συνεργαστήκατε με τον συνθέτη Χαράλαμπο Γωγιό;

Η συνεργασία με τον Χαράλαμπο είναι εξαιρετικά γόνιμη. Από την πρώτη στιγμή συμβαδίσουμε σε κοινά τοπία σε ό,τι αφορά τον προσανατολισμό μας μέσα στον κόσμο του Κάφκα. Πήραμε από κοινού τολμηρές αποφάσεις όταν ήταν αναγκαίο και συνδημιουργήσαμε μια παράσταση που είναι τομή στη δουλειά και των δύο.

• Πώς προέκυψε η -δεύτερη- συνεργασία σας με την Εθνική Λυρική Σκηνή; Απολαμβάνετε την ελευθερία που είναι αναγκαία για να δημιουργήσει ο καλλιτέχνης;

Στη συνεργασία με την Εθνική Λυρική Σκηνή βρήκα τον γόνιμο χώρο και τους ανθρώπους για να ανοίξω το πεδίο της έρευνάς μου στο μουσικό θέατρο, με δύο ριψοκίνδυνα εγχειρήματα: το «Όχι εγώ» του Μπέκετ και τη «Γιοζεφίνε» του Κάφκα. Οφείλω να πω ότι βρήκα αμέριστη συμπαράσταση. Έτσι, με τρόπο φυσικό οδηγηθήκαμε στη δεύτερη συνεργασία μας.

Για τον Θεόδωρο Τερζόπουλο...

• Ποιο είναι το προσωπικό μότο που έχετε κρατήσει από τον δάσκαλό σας, τον Θεόδωρο Τερζόπουλο;

Ακριβώς επειδή ο Τερζόπουλος είναι μέντοράς μου δεν έχω κρατήσει κάποιο «μότο», αλλά μια ολόκληρη παρακαταθήκη βιωμάτων, αγωνιών, συναισθημάτων, σκέψεων και αναζητήσεων για το πώς η καλλιτεχνική δημιουργία είναι τρόπος ζωής, αλλά και τρόπος ζωντανής επαφής με τον κόσμο σήμερα.

• Πώς θα τον περιγράφατε ως σκηνοθέτη και δάσκαλο;

Διαρκώς ανήσυχο και απολύτως αφοσιωμένο στο όραμά του για την τέχνη και τον κόσμο. Η δέσμευσή του φτάνει στα όρια της αυτοθυσίας κι αυτό δεν μπορεί παρά να συγκινεί όσους ανθρώπους συνεργαζόμαστε μαζί του εδώ και δεκαετίες.

Ένα σφύριγμα σαν τραγούδι

Στο διήγημα «Γιοζεφίνε η αιιδός ή Ο λαός των ποντικιών» ο Κάφκα μάς μεταφέρει σε έναν παράξενο κόσμο όπου δεν υπάρχει νεότητα, ούτε καν

μια σύντομη παιδική ηλικία, αφού τα πάντα καθορίζονται από τον αγώνα της επιβίωσης και τα παιδιά δεν έχουν χρόνο να είναι παιδιά. Σε αυτόν τον κόσμο εκείνο το είδος της χαράς που πηγάζει από τη μουσική δεν εμφανίζεται ποτέ, το τραγούδι έχει πάψει να υπάρχει και το σφύριγμα είναι πλέον η μόνη μορφή έκφρασης.

Η ποντικίνα Γιοζεφίνε, όμως, εισάγει σε αυτόν τον κόσμο ένα σφύριγμα με επίδραση μαγευτική, σαγηνευτική. Η έκστασή της είναι αυτή που κάνει το σφύριμά της ακαταμάχητο και μοναδικό – αυτή η παράδοση καφκική αοιδός φέρει το εκστατικό στοιχείο στις στιγμές της πιο μεγάλης δυσκολίας για τον λαό των ποντικιών. Μέσα από την αλλόκοτη τέχνη της δημιουργεί ένα μουσικότροπο κάλεσμα εξέγερσης για την επαναδιεκδίκηση της ίδιας της ζωής.

Η παράσταση επιχειρεί να φωτίσει το ιδιόμορφο, υποδόριο και σαρκαστικό χιούμορ που διατρέχει το τραγικό όραμα του Κάφκα μέσω μιας μουσικής δραματοουργίας που εμπνέεται από τη «χαμηλή», τόσο καρναβαλική όσο και, ενίοτε, παραβατική, μουσικοθεατρική παράδοση του ελαφρού μουσικού θεάτρου και του βαριετέ.